

**VERKIEZINGEN IN ANTWERPEN: HET VLAAMS BLOK, ISLAMITISCHE
MINDERHEDEN EN KANSARMOEDE**

Marc Swyngedouw

Sinds de gemeenteraadsverkiezingen van 1982 wint het extreem rechtse Vlaams Blok in aanhang binnen de stad Antwerpen (21,06% bij de Europese verkiezingen van 1989).

Voor het district Antwerpen wordt nagegaan, aan de hand van multivariate correspondentie-analyse, of er een verschil vast te stellen is in de relatieve verdeling van de stemmen over de verschillende partijen tussen de verschillende wijken. Eveneens wordt nagegaan of die relatieve verdeling per wijk tussen de opeenvolgende verkiezingen, meer bepaald 1985-87, 1987-88, 1987-1989, gewijzigd is en in welke mate.

Uit deze analyse komt naar voor dat de verkiezingsuitslag van een aantal wijken gekarakteriseerd kan worden als een typisch door het Vlaams Blok bepaalde uitslag.

Vastgesteld wordt dat de aan- of afwezigheid van zgn. 'gastarbeiders' niet als de exclusief verklarende variabele kon worden aangevoerd, maar wel een algemene situatie van kansarmoede die de wijken gekarakteriseerd door een Vlaams-Blok-verkiezingsuitslag kenmerken.

Uit de opeenvolgende analyses blijkt eveneens dat het Vlaams Blok sinds de verkiezingen van 1988 eveneens aan aanhang wint in de beter gesitueerde PVV-wijken en nog sterker in de traditionele SP-bolwerken (-5 tot -10%). Eveneens wordt vastgesteld dat de twee winnende partijen Agalev en Vlaams Blok, die een sterke profilering doorvoerden t.a.v. de zgn. 'gastarbeiderproblematiek', respectievelijk pro-integratie versus uitwijzing, vooruitgang boeken in verschillende stadswijken.

Sinds de gemeenteraadsverkiezingen van 1982 was het in Antwerpen duidelijk dat het Vlaams Blok (VB) aan de vooravond van een electorale doorbraak stond. Een score van iets meer dan 5% bleek de avond van de verkiezingen voldoende om de politici te verontrusten en de zoektocht naar aangepaste beleidsmaatregelen aan te kondigen.

Gegeven de relatief nieuwe situatie en het VB verkiezingsthema, gastarbeiders, lag de hypothese van een opkomend racisme voor de hand. De geconcentreerde aanwezigheid van voornamelijk Islamitische migranten in bepaalde stadgedeelten zorgde voor samenlevingskonflikten, die door toedoen van het VB uitgroeiden tot rascistische en xenofobe reactie bij de autochtone bevolking. Een houding die zich vertaalde in het stemgedrag. Naast een strategische 'low profile-politiek' en enige intentieverklaringen over integratie, rechten en voornamelijk de plichten van migranten, was het installeren van wrevelagenten de enige maar goede beleidsdaad gericht op het oplossen van de samenlevingsproblematiek tussen migranten en autochtone bevolking. Het probleem van het stemmen voor het VB zou zich wel oplossen. Antwerpen had toch altijd al een traditie van opkomende en verdwijnende politieke 'groupuscules' gehad.

Wanneer het VB op 9 oktober 1987 zijn aanhang in geheel de stad (1) ongeveer verdubbeld ziet naar een goede 10% blijken de traditionele partijen weer verrast, doch de analyse blijft dezelfde: racisme als gevolg van de aanwezigheid van migranten. De discussie gaat niet ten gronde, maar cruciaal blijkt de vraag van welke partij deze Vlaams Blok kiezers dan wel komen. Gemeenteraadsverkiezingen 1988 te Antwerpen: het Blok wordt de grootste oppositiepartij (17,54% in Groot-Antwerpen), goed voor bijna een vijfde van de stemmen. Europese verkiezingen, nogmaals vooruitgang voor het VB (21,06% in de stad Antwerpen), een beleidsplan krijgt stilaan vorm - herprofileringswerken in enige buurten, de oprichting van Centra voor Informatie en Samenlevingsopbouw (CISO), projecten in het kader van het fonds Lenssens, buurtbezoeken door burgemeester en schepenen enz. - doch wegens een chronisch gebrek aan financiële

middelen, eigen aan de grote steden, blijft het behelpen.

De analyse van het probleem blijft wat ze geweest is. B. Cools, burgemeester van Antwerpen, in een vrije tribune in *Gazet van Antwerpen* (31.03.90): "In de wijken, in de buurten, in de sociale woningbouwcomplexen, op het werk, in de scholen, overall is de aanwezigheid van de vrees voor een toekomstige aanwezigheid van Magrebijnen een oorzaak van extreem rechts stemgedrag, ingegeven door vreemdelingenhaat". En in één ruk wordt verdergegaan als volgt: "Wie een andere ontleding tracht te maken strooit zand in de ogen en, dit is nog erger, laadt, onbewust wellicht, door een foute analyse de schuld van extreem rechts stemgedrag, op de rug van de sociaal-democratische of christen-democratische bestuurders".

1. Verklaringsgronden

De hypothese die stelt dat de opkomst van het VB exclusief te wijten is aan de aanwezigheid van migranten en het daaruit voortvloeiende racisme heeft enige opvallende nadelen. Vooreerst kan ze niet verklaren waarom de problematiek van het racisme tot uiting komt midden in de jaren tachtig, terwijl de migranten reeds sinds begin van de jaren zeventig in deze wijken vertoeven. Vervolgens verklaart ze in ieder geval niet op afdoende wijze waarom deze attitude de soms jarenlange stemtraditie in bepaalde stadgedeelten kan doorbreken. Tenslotte biedt deze theorie geen verklaring voor welke factoren nu juist aan de grondslag liggen van, of maken dat racistische gevoelens de kans krijgen om te groeien en dominant te worden.

Een andere o.i. meer verklarende hypothese houdt verband met een constellatie van factoren, waarbij het racisme slechts een element, zij het een belangrijk, in een groter maatschappelijk gebeuren binnen de grootstad wordt. Deze hypothese vertrekt vanuit de vaststelling dat bepaalde stadgedeelten een cumulatie van kansarmoede-kenmerken kennen, opgebouwd en/of geïntensifieerd

in de jaren '70 en '80. Dit zowel op het vlak van de kwaliteit van de woonomgeving (weinig groen, verouderde en weinig comfortabele huizen enz.), als ten aanzien van de sociaal-economische positie die de bewoners innemen (werkloosheid, bestaansminima enz.). De migranten hebben in deze wijken, in de jaren zeventig, de plaats van de meer begoede middenklasse burgers ingenomen. De eigen winkels en moskeeën, spelende kinderen die het straatbeeld bepalen, leiden bij de resterende autochtone bevolking tot een sociaal verdringingsgevoel. De band tussen de traditionele partijen en hun achterban zou in deze wijken verbroken zijn, mede onder invloed van de fusie van 1982. Wat de reeds aanwezige afkeer tegenover het traditionele politieke gebeuren nogmaals versterkt: "de politici zijn niet geïnteresseerd in ons, maar wel in hun eigen voordeel". Door de teloorgang van het verenigingsleven in deze volkse wijken ontstaat een situatie van socio-culturele desintegratie bij de autochtone bevolking. De verslechterende economische situatie in de jaren '80 maakt dat de migranten en de autochtone bevolking potentiële concurrenten op de arbeidsmarkt worden, gezien de schaarse jobs voor ongeschoolden. Van het aantrekken van de economie in de tweede helft van de jaren '80 wordt in deze wijken weinig gevoeld. In tegendeel de stijging van bijvoorbeeld de vastgoedmarkt gaat grotendeels deze wijken voorbij, omwille van de aanwezigheid van de migranten. De langdurige werkloosheid is voor velen een feit.

Deze opeenstapeling van feiten maakt dat de autochtone bevolking zich in de steek gelaten voelt door haar traditionele leiders en leidt tot een gevoel van sociaal ontgriefd zijn, onveiligheid en niet geborgenheid. De resterende autochtone bevolking voelt zich bedreigd in een aantal levenssferen.

De intrede van de migranten in deze buurten en het gelijktijdig proces van algemene achteruitgang van deze wijken - relatief gezien t.a.v. de rest van de stad - maakt dat oorzaak en gevolg snel door elkaar kunnen gehaald worden. Zeker als in deze situatie het VB de Islamitische migranten aanduidt als de veroorzakers van

alle ellende, hiermee inspelend op een bij iedereen steeds aanwezige latente vrees voor het vreemde en onbekende. De latente xenofobie slaat dan bij sommigen om in een manifest rascime en het verdwijnen van de migranten zou dan in de ogen van deze mensen ook een oplossing kunnen zijn voor de woon-, werk- en leefproblemen. Dit vertaald zich dan ook in het stemgedrag.

Eén buiten deze theorie staande oorzaak voor het succes van het VB dient gezocht te worden in de specifieke politieke toestand waarbij een gedeelte van de VU zich afkeert van deze partij omwille van haar aandeel in de tweede fase van de staatshervorming. De omvang van dit effect kan niet geschat worden bij gebrek aan onderzoek.

Tegen deze hypothese en ter verdediging van de exclusieve gastarbeidershypothese, zou kunnen aangevoerd worden dat de aard en de vorm de aanwezigheid van "gastarbeiders" mogelijk sinds het begin van de jaren '70 in vergaande mate veranderd zijn. In het bijzonder wordt hier dan gedacht aan verdergaande concentratie in bepaalde wijken, aan de problematiek van de tweede-generatie en aan het toegenomen "ethnicity"-bewustzijn en -militantisme (fundamentalisme). Er zijn echter geen aanwijzingen te vinden die duiden op een verdergaande concentratie dan in het midden van de zeventiger jaren. De "gastarbeiders" wonen nog steeds in dezelfde wijken waar zij zich bij aankomst hebben gevestigd. Ten andere veronderstelt deze "concentratietheorie" dat bepaalde "tolerantiedrempels" zouden zijn overschreden. Het bestaan van dergelijke tolerantiedrempels werd nog nergens in de wetenschappelijke literatuur aangetoond. De problematiek van de tweede-generatie kan uitsluitend verwijzen naar een meer zichtbare aanwezigheid van migrantenjongeren op straat en het daaraan gekoppelde vermeend crimineel gedrag. Hoewel er, zoals we boven stelden, een subjectief onveiligheidsgevoel bij de Belgische bevolking in deze buurten bestaat, blijkt nergens uit dat migrantenjongeren een hogere criminaliteitsgraad dan hun Belgische collega's zouden kennen. Eveneens is er geen reden om aan te nemen dat de zichtbaarheid van de migrantenjongeren op straat in de jaren '80 verhoogd

zou zijn ten aanzien van de jaren '70. De cultuur van het "leven op straat" is een constante bij de "gastarbeiders". Tenslotte is er tot op heden in Antwerpen geen aanleiding om tot de veronderstelling te komen dat vanuit de Islamitische gemeenschap een fundamentalistische reflex zou bestaan die geduid zou kunnen worden als mede een oorzaak van de opkomst van het Vlaams Blok.

2. Onderzoeksopzet

De opzet van deze studie (2) is om op basis van de in Antwerpen, in een samenwerkingsverband tussen verschillende partijen, verzamelde verkiezingsresultaten per administratieve wijk, een analyse door te voeren van de relatieve verdelingen van de stemmen over de verschillende politieke partijen die deelnemen aan de verkiezingen. Hiermee wensen we twee elementen uit bovenstaande hypothese te 'toetsen', namelijk de aanwezigheid van Islamitische migranten in bepaalde stadsdelen en de situatie van algemene kansarmoede binnen bepaalde stadgedeelten als verklarende factoren voor het VB-stemgedrag.

Om dit te doen stellen we vier vragen. Ten eerste: is er een verschil vast te stellen in de relatieve verdeling van de stemmen over de verschillende partijen tussen de verschillende wijken? Ten tweede: indien ja, is deze relatieve verdeling per wijk tussen de opeenvolgende verkiezingen, meer bepaald 1985 - 1987, 1987 - 1988, 1987 - 1989, gewijzigd en in welke mate? Ten derde: is het mogelijk om op basis van deze resultaten, dat wil zeggen het relatief aandeel en de wijziging ervan over de tijd heen, bepaalde wijken te karakteriseren als wijken waar het Vlaams Blok uitermate goede verkiezingsresultaten behaalt. Hieronder wordt verstaan dat het VB een hoger dan gemiddeld verkiezingsresultaat behaalt en een meer dan verwachte vooruitgang kent (3). En tenslotte, hebben deze wijken, waar de kiesuitslag gekarakteriseerd wordt door het VB bepaalde socio-demografische kenmerken gemeen. Meer bepaald wordt hierbij gedacht aan de aanwezigheid van migranten (Turken en Marokkanen),

kwaliteit van de woonomgeving (leegstand enz.), socio-ekonomische (werkloosheid enz.) en demografische (aandeel 65-plussers) kenmerken.

De vaststelling dat bepaalde stadswijken die in termen van hun verkiezingsuitslag als gekarakteriseerd door het VB gemeenschappelijke socio-demografische kenmerken vertonen, kan ons inziens een aanzet geven tot een meer verklarend model voor de opkomst van het VB in Antwerpen. *We beperken ons in dit artikel tot het distrikt Antwerpen, dat wil zeggen de stad Antwerpen van vóór de fusie.* Naast plaatsgebrek, vindt deze beperking zijn motivatie in het feit dat soortgelijke analyses voor Borgerhout en Hoboken grosso-modo analoge resultaten opleverden. We komen hierop terug in het besluit.

Om de verkiezingsresultaten per wijk en de wijzigingen over de verkiezingsjaren te analyseren gebruikten we een techniek die bekend staat onder de naam correspondentie-analyse (4). Dit is een "exploratieve multivariate techniek, die een matrix (tabel) van niet-negatieve gegevens omzet in een bepaald soort grafische voorstelling, waarin de rijen en de kolommen van de matrix afgebeeld worden als punten" (Greenacre en Hastie, 1987: 437). Het is een variant van de principale componenten-analyse, maar meer aangepast aan categoriale gegevens dan aan continue gegevens. De bedoeling van de analyse is een beschrijving van de structuur van een kruistabel te geven in een te identificeren laag-dimensionale ruimte, die zo "dicht" mogelijk bij de gegevenspunten ligt. Toepassing op een bivariante kruistabel is de basisvorm van de correspondentie-analyse (simple correspondence analysis). De uitbreiding naar een multivariate situatie vergt niet noodzakelijk een aanpassing van dit algoritme, echter wel van de te analyseren tabel of het te analyseren probleem. In de hier behandelde toepassingen gebeurt dit door gebruik te maken van zogenaamde "samengestelde" variabelen.

Tabel 1 geeft een voorbeeld van de te analyseren gegevens voor de 1e wijk (stadhuis) en de 2e wijk (St.-Jacobsmarkt/Paardenmarkt). Zo wordt het duidelijk dat

bijvoorbeeld het VB in de 1e wijk in 1985 (symbool: 15) 124 van de 1761 stemmen behaalde tegen 198 op 1745 in 1987 (symbool: 17).

Tabel 1: Geldig uitgebrachte stemmen voor de Kamer bij de wetgevende verkiezingen 1985-1987 voor de 1e en de 2e wijk van het district Antwerpen, met weglating van de partij RAD.

"DATA MATRIX"

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	"sum"
	ag	cv	pv	sp	vu	vl	kp	sa	da	
15	230	380	260	467	214	124	19	21	46	1761
17	230	321	246	440	200	198	19	23	68	1745
25	254	802	474	631	334	161	22	30	87	2795
27	302	597	446	774	304	221	31	23	94	2792

Bij de interpretatie van de analyseresultaten dient men zich te hoeden voor interpretaties op het niveau van de kiezers. Het betreft hier geen "verschuivingen" van individuele kiezers tussen verschillende partijen, maar het verschil in relatief aandeel voor de verschillende partijen binnen de verschillende wijken. Aangezien het hier om geaggregeerde gegevens gaat, kan interpretatie slechts geschieden op hetzelfde niveau, als dat waarop de analyse plaats heeft gevonden. Zo niet, is de kans op misinterpretatie aanzienlijk. Het is bijvoorbeeld niet noodzakelijk zo, dat SP-kiezers in een bepaalde wijk overstappen op het Vlaams Blok, omdat in diezelfde wijk de SP verliest en het Vlaams Blok wint. Het is bijvoorbeeld evengoed mogelijk dat de SP-kiezers massaal naar de CVP zijn gegaan en dat de CVP-kiezers vervolgens naar het Vlaams Blok zijn getrokken. Om met hetzelfde voorbeeld verder te gaan: veronderstel dat zowel de SP als het Vlaams Blok een lichte winst behalen in een bepaalde wijk. Het is dan evenmin uitgesloten, dat er een aanzienlijke verschuiving van de SP naar het Vlaams Blok is geweest. Dit zou bijvoorbeeld het resultaat kunnen

zijn van een verschuiving van de CVP naar de SP, die het verlies van de SP aan het Vlaams Blok overtreft.

3. Een analyse van de bewegingen binnen het kiezerskorps van het distrikt Antwerpen bij de parlementsverkiezingen 1985-1987

Het district Antwerpen kent 17 wijken. Twee van deze wijken, Zandvliet en Berendrecht, vormen hier een uitzondering. Zij werden reeds in 1956 aan Antwerpen toegevoegd vanwege de havenuitbreiding en liggen helemaal ten noorden van de stad, bijna aan de Nederlandse grens. Ze hebben nog steeds een quasi-agrarisch karakter, zij het dan in de nabijheid van de haven en de kerncentrales. Om deze redenen werden ze niet in de analyse opgenomen. We verkrijgen aldus een gegevenstabel waarin de rijen gevormd worden door de variabele "wijkverkiezingsjaar" en de kolommen door de deelnemende politieke partijen (zie tabel 1). De analyse heeft uitsluitend betrekking op de geldig uitgebrachte stemmen bij beide verkiezingen. Tevens werd, voor wat betreft de verkiezingen van 1985, het R.A.D. uit de tabel weggelaten. Zij kwamen niet meer op in 1987 en behaalden bovendien in 1985 slechts 769 stemmen in het district Antwerpen.

Voor de lezer die een beetje bekend is met het district Antwerpen geven we hier een korte omschrijving van de ligging van deze wijken, aan de hand van de begrenzende straten of belangrijke instellingen (Vermeir, 1986). Ook geven we aan welke symbolen we gebruiken voor de verkiezingsuitslagen voor deze wijken in respectievelijk 1985 en 1987.

1e wijk:	Grote Markt / St.-Pietersvliet / Klapdorp.
Symbolen:	Uitslag 1985: 15. Uitslag 1987: 17.
2e wijk:	St.-Jacobsmarkt / Paardemarkt.
Symbolen:	Uitslag 1985: 25. Uitslag 1987: 27.
3e wijk:	Oudaan / Vogelenmarkt.
Symbolen:	Uitslag 1985: 35. Uitslag 1987: 37
4e wijk:	St.-Andries.

- Symbolen: Uitslag 1985: 45. Uitslag 1987: 47.
5e wijk: Atheneum / De Coninckplein / Lange Beeldekensstraat.
- Symbolen: Uitslag 1985: 55. Uitslag 1987: 57.
6e wijk: Stadspark / Dierentuin.
- Symbolen: Uitslag 1985: 65. Uitslag 1987: 67.
7e wijk: Lange Leemstraat / Zurenborg.
- Symbolen: Uitslag 1985: 75. Uitslag 1987: 77.
8e wijk: Zuiderdokken / Museum van Schone kunsten / Brederodestraat / Bell-Telefoon.
- Symbolen: Uitslag 1985: 85. Uitslag 1987: 87.
9e wijk: Kiel.
- Symbolen: Uitslag 1985: 95. Uitslag 1987: 95.
10e wijk: Harmonie / Nachtegalenpark.
- Symbolen: Uitslag 1985: a5. Uitslag 1987: a7.
11e wijk: St.-Jansplein / Seefhoek / Stuivenbergplein / Dam / Schijnpoort.
- Symbolen: Uitslag 1985: b5. Uitslag 1987: b7.
12e wijk: Eilandje (Noord en Zuid).
- Symbolen: Uitslag 1985: c5. Uitslag 1987: c7.
Linkeroever: Linkeroever.
- Symbolen: Uitslag 1985: o5. Uitslag 1987: o7.
Luchtbal: Langs Noorderlaan richting Ekeren.
- Symbolen: Uitslag 1985: 15. Uitslag 1987: 17.
Schoonbroek: In het noorden van het district, tegen Ekeren.
- Symbolen: Uitslag 1985: s5. Uitslag 1987: s7.

Voor de partijen werden de volgende afkortingen gebruikt: ag = Agalev, cv = CVP, pv = PVV, sp = SP, vu = VU, vl = Vlaams Blok, kp = KP, sa = SAP en da = PVDA.

De correspondentie-analyse maakt duidelijk dat een drie dimensionale oplossing voor de gehele tabel aanvaardbaar is. 94,94% van de inertie (variantie) blijft bewaard. Tevens is de stabiliteit van de analyse meer dan bevredigend. De analyse maakt duidelijk dat we kunnen aannemen dat er een differentiële spreiding is in de stemmenverdeling over de wijken en de tijd heen.

De drie dimensies kunnen als volgt beschreven worden:

Dimensie 1: Deze dimensie wordt wat betreft de rijen (wijk x jaar) voornamelijk bepaald door enerzijds de 7e en de 10e wijk, 1985 en 1987, en anderzijds door de wijk Luchtbal, 1985 en 1987. Uit de analyse weten we, dat het hier enerzijds om specifieke PVV wijken gaat en anderzijds om een specifieke SP wijk.

Bekeken vanuit de kolommen (partijen) wordt deze dimensie voornamelijk georiënteerd door de PVV versus de SP. Opmerkelijk is dat de VU niets bijdraagt tot de oriëntatie van deze dimensie. We zullen deze dimensie dan ook benoemen in het verlengde van het verschillend economisch organisatieprincipe die beide dimensie-oriënterende partijen voorstaan, namelijk Liberaal versus Sociaal.

Dimensie 2: Bekeken vanuit de rijen, wordt de tweede dimensie gekenmerkt door de 5e, 8e, 11e en 12e wijk, 1987, aan de ene kant en door de 9e, Luchtbal en Linkeroever 1985 aan de andere kant. Met betrekking tot 1987 merken we in de eerste groep wijken, dat het VB sterk boven zijn gemiddelde scoort; de SP blijft beneden haar gemiddelde met uitzondering van de 11e wijk, de CVP eveneens, alsmede de PVV. De VU geeft hier een gemengd beeld te zien, met twee wijken op het gemiddelde (5e en 8e) en de andere twee beneden het gemiddelde. De 1985-scores worden gekenmerkt door een VB-score die duidelijk beneden het gemiddelde ligt en een SP-score die sterk boven het gemiddelde uitgaat. Bekeken vanuit de kolommen, wordt de tweede dimensie georiënteerd door het VB enerzijds en de SP anderzijds. Aan deze dimensie leveren PVV en KP geen enkele bijdrage. We benoemen deze dimensie vanuit de Vlaams Blok versus SP bijdrage, als de ideologische Links - Rechts dimensie.

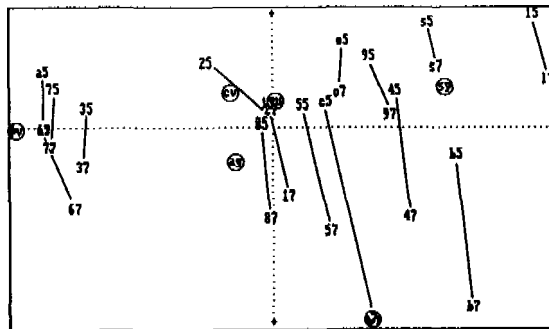
Dimensie 3: Wat betreft de wijken wordt de derde dimensie gekarakteriseerd door enerzijds de 2e (85), de 8e (85) en Linkeroever, 1985 en 1987. Ze hebben gemeen dat CVP en VU steeds (al dan niet uitgesproken) boven hun gemiddelde scores en de PVV en/of SP duidelijk onder hun gemiddelde. Aan de andere zijde wordt deze dimensie

gekaracteriseerd door de 6e, 7e en 9e wijken, 1985. In deze wijken scoort SP of PVV zeer goed en de andere uitermate slecht. De uitslagen van CVP en VU daarentegen, liggen rond hun gemiddelde.

Bij de kolommen merken we dat deze dimensie in ongeveer gelijke mate zijn bijdrage krijgt van de drie traditionele partijen en de VU. Dit dan wel in de vorm van de tegenstelling CVP-VU enerzijds versus SP-PVV anderzijds. We benoemen deze dimensie dan ook als de Katholieke versus Vrijzinnige dimensie. Opmerkelijk is dat het VB aan deze dimensie weinig of geen bijdrage levert.

De grafieken 1 tot en met 3 geven de visuele oplossing weer in drie dimensies. Het betreft hier steeds voorstellingen in principale coördinaten. De grafieken werden aangemaakt met de kleine linkse partijen (KP, PVDA en SAP) buiten de analyse. We deden dit omdat hierdoor geen wezenlijke veranderingen in de voorstelling optreden (de grafiek draait 180°), maar wél de duidelijkheid ten goede komt.

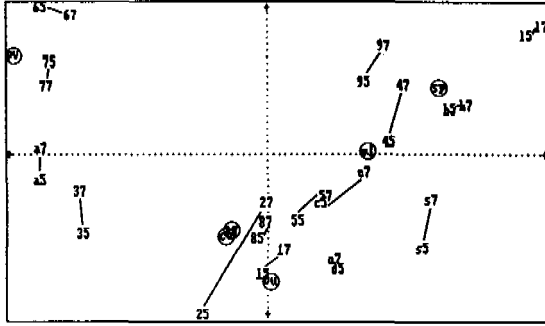
Grafiek 1: Distrikt Antwerpen. Horizontaal:Liberaal-Sociaal(D1); verticaal:Links-Rechts(D2)*

I: 0,067 (72,4%); I₂: 0,015 (15,8%)

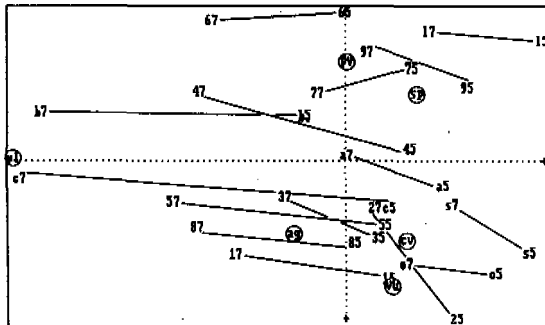
VERKIEZINGEN IN ANTWERPEN

Grafiek 2: Distrikt Antwerpen. Horizontaal:Liberaal-Sociaal(D1); verticaal: Vrijzinnig-Katholiek(D3)*

I₁: 0,067 (72,4%); I₂: 0,006 (6,8%)

Grafiek 3: Distrikt Antwerpen. Horizontaal:Links-Rechts(D2); verticaal: Vrijzinnig-Katholiek(D3)*

I₁: 0,015 (15,8%); I₂: 0,006 (6,8%)

Vanuit onze vraagstelling interesseert ons voornamelijk de relatie tussen de verkiezingsuitslag voor één bepaalde wijk over de twee verkiezingstijdstippen. Om

deze interpretatie te vereenvoudigen werden in de grafische voorstellingen de rijpunten van dezelfde wijk, verschillend verkiezingsjaar, steeds met elkaar verbonden. Rond de verschillende kolompunten (partijen) werd een cirkel getrokken.

Als we grafiek 1 bekijken, zien we dat alle wijken zich min of meer bewegen in de richting van het VB. Dat wil zeggen, over de ideologische links-rechts dimensie naar rechts toe. De beweging naar het VB toe is het meest uitgesproken in de 12e, de 11e, de 8e, de 5e en de 4e wijk. In al deze wijken scoort het VB duidelijk boven zijn gemiddelde over de twee verkiezingen. De tweede wijk vormt een uitzondering op de globale trend. Het VB behaalt hier slechts 7,9% in 1987 (een vooruitgang van slechts 2,1%). Kenmerkend voor deze wijk is de haast spectaculaire achteruitgang van de CVP (-7,3%) en de vooruitgang van de SP (+5,1%).

Verder zien we dat de liberale-sociale dimensie toe laat om de wijken te karakteriseren wat hun stemgedrag betreft. De 10e, 7e, 6e en 3e wijk zijn duidelijk PVV wijken. In de eerste drie behalen zij ongeveer 30% van de stemmen, in de laatste wijk plusminus 25%. Aan de ander zijde van deze dimensie hebben we de typische SP wijken: Luchtbal, Schoonbroek, de 11e, 4e en 9e wijk en Linkeroever. De SP scoort hier nergens lager dan 30% met als uitschieter Luchtbal waar ze ongeveer de 49% van de stemmen haalt.

Op grafiek 2 zien we, zij het veel minder duidelijk dan op grafiek 1, een beweging over de Vrijzinnig-Katholieke dimensie. Niet uitsluitend maar overwegend in de richting van de vrijzinnige pool. Binnen deze grafiek komt dan ook het specifieke van de 2e wijk tot uiting, in een beweging over de derde dimensie, de Vrijzinnig-Katholieke dimensie. Zoals we reeds aangaven, komt hierbij een duidelijke beweging in de richting van de SP tot stand.

Grafiek 3 maakt ons beeld volledig en duidt meer specifiek op het bijzondere met betrekking tot de 3e, 4e, 9e, 10e wijk en Schoonbroek. Naast de reeds geciteerde

trends, verliest de CVP in deze wijken 2,4 tot 4,3% terwijl PVV en/of SP een lichte winst boeken. Met uitzondering van de 4e wijk is de winst van het VB relatief beperkt (van +2,1 tot +2,8%) en boekt Agalev ook slechts een bescheiden vooruitgang (van +0,4 tot +1,8%). Het beeld van de VU is hier een status quo of verlies (van +0,4 tot - 2,1%). Vandaar ook de neiging van de verkiezingsuitslag in de richting van de vrijzinnige pool. Opvallend in deze grafiek is ook de unieke situatie van de 7e wijk. De vier traditionele partijen lijden hier verlies, alleen Agalev (+2,9%) en het VB (+2%) behalen winst. In deze wijk behaalt Agalev zijn grootste vooruitgang over het hele district Antwerpen, wat de richting van de beweging over beide verkiezingen duidelijk maakt.

4. Naar hypothesen in verband met de hoge Vlaams Blok scores

4.1. Door de VB-uitslag gekenmerkte wijken

Aan de hand van voorgaande analyse kunnen we nu voor elke partij de meest kenmerkende verkiezingsuitslagen per wijk - gesteld in functie van de relatieve vooruitgang of achteruitgang over de verkiezingen heen en/of in functie van de verkiezingsuitslag 1985 of 1987 - gaan bekijken. Tevens kunnen we de dimensie aanduiden die typerend of het meest typerend is voor deze wijken. In het kader van deze studie doen we dit uitsluitend voor het VB en combineren we de relatieve vooruitgang met de uitslag 1987.

Voor het district Antwerpen zijn de uitslagen voor het VB het meest markant in de 4e wijk (St.-Andries), de 5e wijk (Atheneum-De Coninckplein-Lange Beeldekensstraat), de 8e wijk (Zuiderdokken-Museum van Schone Kunsten-Brederodestraat-Bell), de 11e wijk (St.-Jansplein-Seefhoek-Stuivenbergplein-Dam-Schijnpoort), en de 12e wijk (Eilandje Noord & Zuid).

Met betrekking tot het behaalde aantal stemmen van het VB blijkt, in dit district en meer bepaald in de juist

genoemde wijken, vooral de tegenstelling met de SP naar voor te komen.

4.2. Sociaal-demografische kenmerken van de door de VB-uitslag gekenmerkte wijken.

Uitgangspunt van deze paragraaf is het gegeven, dat het stemgedrag van de kiezer, naast persoonlijke kenmerken, mede bepaald wordt door sociaal-demografische kenmerken. Met andere woorden, dat woon-, werk- en leefomstandigheden mede aan de grondslag liggen van het stemgedrag. Zoals dit het geval is voor de individuele kiezer houdt deze stelling ons inziens ook stand wanneer we stemgedrag op geaggregeerd niveau - in ons geval wijken - gaan bestuderen. We gaan dan uit van de stelling dat wijken met een "soortgelijk" stemgedrag, gemeenschappelijke karakteristieken zullen bezitten qua sociaal-demografische kenmerken. Bevolkingsamenstelling naar leeftijd, aanwezigheid van bepaalde minderheidsgroepen, kwaliteit van de woonomgeving en dergelijke, zullen "gelijkaardig" zijn over deze verschillende wijken. Onder "gelijkaardigheid" verstaan we dan dat er een tendens zal bestaan in dezelfde richting. Vanuit de kwantitatieve sociaal-wetenschappelijke methode bekeken, zouden we kunnen stellen dat er een significante relatie bestaat tussen de betreffende kenmerken en de specifieke verkiezingsuitslag.

Aan de hand van de werken van Vermeir (1986), RISO-Antwerpen (1988), Marynissen, Poppe en Van Hove (1987) en Marynissen e.a. (1988) zullen we pogen enkele karakteristieken aan te geven die gemeenschappelijk zijn voor (gedeelten van) de wijken waar we een door het VB gekenmerkte verkiezingsuitslag vaststelden. Hoewel statistisch gesproken hiertoe verschillende technieken voorhanden zijn om deze verbanden in te schatten, zullen we ons noodgedwongen moeten beperken tot het bestuderen van het samengaan van de verschillende kenmerken op basis van "face-validity". De gegevensbestanden, die noodzakelijk zijn voor het doen van een diepgaandere statistische analyse, waren niet ter beschikking.

Eén zaak dient echter nog aangestipt te worden alvorens hier toe over te gaan. Bij dit soort analyses duikt het gevaar van de "ecologische (interpretatie)fout" zeer sterk op. Veronderstel dat we vaststellen dat deze wijken in het algemeen onder de noemer van "kansarme" wijken kunnen geplaatst worden, dan is het niet zo dat we kunnen stellen dat het de "kansarmen" zijn die massaal voor het VB hebben gestemd. Hoewel dit niet uitgesloten is zou het evengoed mogelijk zijn, dat het juist de beter gesitueerde groep binnen deze wijken is die om één of andere reden zijn stem aan het VB heeft gegeven. De interpretatie kan dus slechts en uitsluitend op wijk-niveau gebeuren.

4.2.1. De aanwezigheid van "gastarbeiders"

Gezien de verkiezingsleuzen waarmee het VB de verkiezingen van 1985 en 1987 tegemoet ging: "Eigen volk eerst", "500.000 gastarbeiders, 500.000 werklozen", die een on-dubbelzinnige verwijzing zijn naar het standpunt van deze partij ten aanzien van de zogenaamde gastarbeiders, meer bepaald dat zij uit het land gezet dienen te worden en dat daardoor de werkloosheid zou worden opgelost, ligt het voor de hand aan te nemen dat de buurten die een kenmerkende VB-verkiezingsuitslag hebben ook de buurten zullen zijn waar veel "gastarbeiders" woonachtig zijn.

Wanneer we de definitie van "gastarbeiders" aanhouden zoals ze gesteld wordt door Vermeir (1987), en inwoners afkomstig uit Italië, Spanje, Griekenland, Portugal, Joegoslavië, Marokko, Algerije, Tunesië en Turkije als zodanig aanduiden, bedroeg het percentage gastarbeiders in de Stad Antwerpen op 1 januari 1985 ongeveer 5,4% of 25.640 gastarbeiders op een bevolking van 476.561 (Marynissen e.a., 1988: 59). Vergelijken we dat met de cijfers van 1981 (Vermeir, 1987: 6), 23.853 gastarbeiders op een bevolking van 488.127 (4,89%), dan was er in 4 jaar tijd een absolute toename "gastarbeiders" van 1787 of 0,5 procentpunt. Merk wel op dat het, in tegenstelling tot wat de term "gastarbeiders" laat vermoeden,

hier gaat om alle mensen met de hierboven beschreven nationaliteit, werkzaam of niet, die legaal ingeschreven zijn in het bevolkingsregister. Hoewel het percentage op zich te verwaarlozen is, maakt de concentratie van deze groep binnen bepaalde districten, dat men binnen bepaalde wijken en straten een hoog percentage "gastarbeiders" vaststelt. Zo is in het district Antwerpen 6,6% van de bevolking "gastarbeider" in de zin zoals boven beschreven.

Bekijken we de wijken waar deze migranten geconcentreerd wonen, dan blijkt hieruit voor de door ons geselecteerde wijken gekenmerkt door een VB verkiezingsuitslag, dat in al deze wijken met uitzondering van de 12e wijk (Eilandje), de 4e wijk (St.-Andries) van Antwerpen aanzienlijke concentraties van "gastarbeiders" bestaan. Op het Eilandje (zuid) komen haast geen "gastarbeiders" voor en in het noordelijk gedeelte van deze wijk slechts in zeer beperkte mate. Dit laatste is ook zo in de wijk St-Andries.

Opvallend is ook, dat in een gedeelte van de 6e wijk, district Antwerpen (Stadspark, Centraal Station), wel een aanzienlijk aantal gastarbeiders voorkomen, terwijl dit niet echt weerspiegeld wordt in de verkiezingsuitslag. Het bijzondere van de wijk is de aanwezigheid van de Joodse gemeenschap. In deze wijk is er een sterke segregatie tussen enerzijds de gegoede Joodse burgers (omgeving Stadspark) en anderzijds de minder gegoede Joodse burgers die met de "gastarbeiders" samenwonen (Provinciestraat) (scheidingslijn: Pelikaanstraat en spoorweg). Slechts een klein gedeelte van de Joodse gemeenschap zou zich kunnen ergeren aan de aanwezigheid van de "gastarbeiders" in hun buurt. Dit tesamen met de sterk aanwezige anti-racistische en anti-fascistische opvattingen binnen de Joodse gemeenschap lijken ons hier de verklarende elementen. Tevens duidt dit op het nadeel dat verbonden is aan de aggregatie van de verkiezingsuitslag op administratief wijkniveau. Ten aanzien van een geheel van kenmerken die verondersteld kunnen worden samen te hangen met het stemgedrag, zijn zij niet homogeen. Een aggregatie gebaseerd op een aantal vooraf

geselecteerde kenmerken in verband met het stedelijk milieu zou hier gewenst zijn.

Een soortgelijke verklaring kan echter niet gegeven worden voor de 9e wijk van het district Antwerpen (Kiel). Hier zijn duidelijk concentraties van zowel Zuideuropese, Magrebijnse en Turkse gastarbeiders aanwezig, maar de verkiezingsuitslag kan moeilijk door het VB getypeerd genoemd worden.

Globaal kunnen we stellen dat kan worden verondersteld dat er een sterke samenhang bestaat tussen de uitslag van het VB en de aanwezigheid van "gastarbeiders", maar dat deze verklaring niet overal opgaat.

4.2.2. De aanwezigheid van andere indicatoren van kansarmoede

Aangezien de factor "gastarbeiders" niet in alle wijken die gekenmerkt zijn door de verkiezingsuitslag van het VB een voldoende verklaring kan geven voor deze verkiezingsuitslag, gaan we na of andere indicatoren van kansarmoede gemeenschappelijk zijn aan deze wijken. In dit gedeelte behandelen we een aantal van deze indicatoren zoals ze zijn gepresenteerd in de werken van Marynissen e.a. (1987, 1988). We gaan niet in op de problematiek van geldigheid van deze variabelen met betrekking tot het meten van kansarmoede, een problematiek die zich situeert buiten ons werk.

4.2.2.1 Het bouwjaar van de woningen

Alle wijken die we selecteerden binnen het district Antwerpen kennen (aanzienlijke) gedeelten, waarvan de woningen bij de 10 of 20% oudste woningen van de stad gerekend kunnen worden.

4.2.2.2. Het comfort van de woningen

Ook kennen alle geselecteerde wijken een zeer laag woningcomfort. Dit begrip werd gedefinieerd als de aanwezigheid van badkamer, keuken (minimaal 4m²), centrale

verwarming, wc met waterspoeling en isolatievoorzieningen. De door ons beschouwde wijken behoren allen tot de 10 of 20% slechtste categorie, wat wil zeggen dat maximaal 13% van de woningen deze voorzieningen bezitten.

4.2.2.3. De toestand van de huisgevels

Met betrekking tot het percentage van de huizen waarvan de gevels in slechte bouwfysische staat verkeren, krijgen we een ander beeld. De door ons geselecteerde wijken in het District Antwerpen behoren alle tot de wijken waarvan een aanzienlijk gedeelte behoort tot de slechtste 10% categorie, wat concreet wil zeggen dat meer dan 12,5% van de gevels zich in een slechte bouwfysische staat bevinden.

4.2.2.4. De leegstand

De leegstand van woningen en handelszaken situeert zich voornamelijk in het district Antwerpen. De bouwblokken behorende tot het eerste en het tweede deciel (dat wil zeggen met meer dan 12% en van 4,5% tot en met 12% van de woningen en handelszaken leegstaand) situeren zich in de door ons bekeken wijken, maar ook in de 1e, 2e en 3e wijken.

4.2.2.5. Het aandeel 65-plussers

In 1981 was het procentueel aandeel van de 65-plussers in de door ons bekeken wijken zeer verschillend. In de binnenstad zien we, dat in het grootste gedeelte van St-Andries (4e wijk) en in bepaalde gedeelten van de 5e wijk (Atheneum, De Coninckplein, Lange Beeldekensstraat) concentraties voorkomen waar 24 of meer percent van de bevolking tot de groep van de 65-plussers behoort. De categorie "meer dan 19,5% maar minder dan 24%" komt voor in gedeelten van Eilandje-Noord (12e wijk-Noord), 11e wijk (Seefhoek, Stuivenberg,...), 8e wijk (Zuid) en St-Andries (4e wijk).

Nochtans lijkt het aandeel 65-plussers op het eerste gezicht weinig verbonden te zijn met de wijkspecifieke

verkiezingsuitslagen. Zo kennen de 10e wijk binnenstad, de 2e wijk, de 6e wijk, de 7e wijk, Linkeroever en Luchtbal ook zeer sterke concentraties. Zoals we zagen is de verkiezingsuitslag voor deze wijken van een totaal ander type dan de uitslagen die wij hier bestuderen.

4.2.2.6 Het aandeel werklozen op actieve leeftijd

Alle door ons bekeken wijken kennen een aanzienlijk aantal bouwblokken waar het percentage werklozen op actieve leeftijd groter is dan 16%, evenals een aanzienlijk aantal bouwblokken waar dit percentage zich situeert tussen de 11% en de 16%. Het samengaan van de wijken met een hoge werkloosheid binnen de actieve bevolking en het gekenmerkt zijn van de verkiezingsuitslag door het Vlaams Blok is markant. Dit neemt niet weg dan er in de andere wijken, waar de verkiezingsuitslag niet gekenmerkt wordt door het Vlaams Blok, ook bouwblokken voorkomen die een hoge werkloosheidsgraad laten zien, maar hun aantal is aanzienlijk kleiner.

4.2.2.7. Aandeel titularissen van een bestaansminimum en/of financiële bijstand, plus personen ten laste

Van de OCMW-cliënten werden degenen, die een bestaansminimum en/of een financiële bijstand kregen van het OCMW genomen. Om hun aandeel op de totale bevolking te bepalen werden ook de personen ten laste van deze titularissen opgenomen. Weer kunnen we zeggen dat in alle door ons beschouwde wijken, relatief hoge concentraties voorkomen. In de binnenstad dienen ook de 1e wijk (centrum Antwerpen) en de 2e wijk als concentratiegebieden aangeduid te worden, hoewel hun verkiezingsuitslag niet zozeer gekenmerkt werd door het VB.

4.2.2.8. De synthesekaarten

Een wijk aanduiden als "kansarm" heeft echter voornamelijk te maken met het cumuleren van een aantal aspecten die de kansarmoede aanduiden. In sommige gevallen

kan dit betrekking hebben op een klein aantal indicatoren die in hoge mate aanwezig zijn, in andere gevallen heeft het betrekking op een groot aantal indicatoren die elk op zich niet zozeer een extreme waarde aannemen, als wel gecumuleerd resulteren in een situatie die als "kansarm" zou kunnen worden omschreven. Marynissen e.a. (1988) publiceren een synthesekaart van kansarmoede-indicatoren voor de Stad Antwerpen.

Wat het district Antwerpen betreft, worden alle door ons geselecteerde wijken op de kaart van probleebuurtten aangeduid als behorend tot de sterk kansarme buurten. Drie door ons niet getypeerde wijken worden geheel of gedeeltelijk als kansarme buurten aangegeven, met name de 1e, 2e wijk en de 6e wijk.

5. De analyse van de bewegingen in het kiezerskorps in het distrikt Antwerpen voor de verkiezingen 1987 - 1988 en 1987 -1989.

Parlementsverkiezingen, gemeenteraadsverkiezingen en Europese verkiezingen zijn intrinsiek niet te vergelijken, het stemgedrag van de kiezer wordt door verschillende motivaties gekenmerkt. Toch leek het ons nuttig vanuit de vaststelling dat het VB een steeds groeiende aanhang kent bij de opeenvolgende verkiezingen, om na te gaan of de boven geschetste analyseresultaten stand houden als we de parlementsverkiezingen 1987 vergelijken met enerzijds de gemeenteraadsverkiezingen 1988 en anderzijds met de Europese verkiezingen 1989.

5.1. Parlementsverkiezingen 1987 - Gemeenteraadsverkiezingen 1988

In het *distrikt Antwerpen* gaat het VB van 11,1% bij de verkiezingen 1987, naar 18,2% bij de verkiezingen 1988, een vooruitgang van 7,1%. Een correspondentie-analyse op de tabel verkiezingsuitslagen 1987 en 1988 per wijk en per partij levert een driedimensionale correspondentie-analytische oplossing, met behoudt 95,12% van de inertie (variantie). De drie dimensies kunnen op basis van de

verschillende contributies, voor wat betreft de partijen, op exact dezelfde wijze geïnterpreteerd worden als bij de analyse 1985 - 1987.

Dat wil zeggen, de eerste dimensie als de liberaal - sociaal tegenstelling (SP versus PVV), de tweede dimensie als de de links - rechts tegenstelling (SP versus VB) en tenslotte de derde dimensie als de katholiek - vrijzinnige dimensie (CVP/VU versus PVV/SP). Het VB draag weerom niets bij tot de derde dimensie, maar kent een relatief sterkere bijdrage aan de eerste dimensie in deze analyse dan bij de analyse 1985 - 1987 (CTR van 11,3% t.o.v. 3,8%).

Wat betreft de verschillende wijken moet men voor het VB vaststellen dat er in geen enkele wijk achteruitgang wordt geboekt. Bekeken vanuit de gemiddelde VB-score over de wijken en de relatieve vooruitgang over de verkiezingen heen, dienen de 5e wijk (24,5%; +10,7%) (Atheneum, De Coninckplein, Lange Beeldekensstraat), de 8e wijk (21,3%; +8,3%) (Zuid), de 11e wijk (28,8%; +8,6%) (Seefhoek/Dam/Stuivenberg/St.-Jansplein) en de 4e wijk (21,8%; +8%) (St.-Andries) als wijken met een door het VB getypeerde verkiezingsuitslag genoemd te worden. In vergelijking met de analyse 1985-1987 valt hier de 12e wijk (Eilandje Noord & Zuid) weg. Niet omwille van de score van het VB in deze wijk (22,5%), maar wel om zijn relatief beperkte vooruitgang (+2,8%).

Ook de andere partijen kennen hun specifieke kenmerken. Agalev en de CVP kennen weinig uitschieters. Beide partijen scoren grosso modo hetzelfde als bij de verkiezingen 1987, daarbij in sommige wijken een lichte winst en in andere wijken een licht verlies optekend. SP daarentegen kent bij de gemeenteraadsverkiezingen een vooruitgang van 2,3% ten aanzien van 1987. Zij tekent hierbij in 8 van de 15 wijken een winst op. De situatie van de PVV tenslotte is verrassend. Zij verliest in alle wijken en blijkbaar nog het ergst in de voor haar typerende wijken, zijnde de 3e (Oudaan-Vogelenmarkt), 6e (Stadspark-Dierentuin), 7e (Lange Leemstraat-Zurenborg) en de 10e (Harmonie-Nachtegalenpark) wijk. Hier haalt zij respectievelijk 20,8% (-5,7%), 26% (-5%), 24,5% (-

5,7%) en 23,5% (-6,4%). Opvallend voor deze wijken die als typische PVV wijken kunnen bestempeld worden is dat naast de eerder lichte winst voor SP en Agalev, het VB hier een inhaalbeweging blijkt uit te voeren. Daar waar het VB op de 6e wijk na (1987: 11,4%) 7 à 9 % haalde, scoort zij in 1988, 13 à 14% met een goede 19% in de 6e wijk. De relatief sterkere bijdrage aan de eerste dimensie dient o.i. hieruit verklaart te worden.

Opvallend in deze analyse blijkt dat naast de voortgang die het VB boekt in de wijken die we bij de analyse 85-87 reeds getypeerd noemden door de VB-uitslag, er een opkomst van deze partij in de typische PVV wijken dient vastgesteld te worden.

5.2. Parlementsverkiezingen 1987 - Europese verkiezingen 1989

De Europese verkiezingen betekenen zoals reeds gesteld nogmaals een vooruitgang voor het VB. In het distrikt Antwerpen vertegenwoordigen ze meer dan één vijfde van de stemmen (21,9%). Weerom is er geen enkele wijk waar het VB verlies leidt, noch ten aanzien van 1987, noch ten aanzien van 1988.

Agalev kent na zijn stabilisatie rond 9,5% een vooruitgang naar 14,5% en de CVP herstelt zich, onder invloed van een klein Tindemanseffect, van zijn magere score van 18% bij de gemeenteraadsverkiezingen en komt op 20,1%. De PVV stabiliseert zich rond haar percentage van 1988 met 13,8%, maar kent ten aanzien van 1987 in alle wijken een verlies. VU en SP daarentegen komen op hun dieptepunt terecht wat betreft deze drie opeenvolgende verkiezingen. Voor de VU wordt het haast dramatisch met een gemiddelde score van 5,7% en geen enkele wijk die de neergaande trend doorbreekt. De SP heeft nog nooit zo weinig stemmen gehaald. Met een gemiddelde van 22,3% kent ze een verlies van 6% ten opzichte van 1987 en een van 8,3% ten opzichte van 1988. Op de 7e wijk (Zurenborg) na waar ze stabiliseert, kent deze partij in alle wijken een verlies ten opzichte van 1987.

Een nieuwe correspondentie-analyse werd uitgevoerd op de verkiezingsuitslagen 1987 en 1989 per wijk en per partij.

De driedimensionale oplossing 1987 - 1989, waarbij 94,42% van de inertie behouden blijft, kent een fundamenteel andere dimensionale bepaling dan deze die werd vastgesteld bij de analyse van 1985 - 1987. De eerste dimensie wordt in deze analyse beheerst door de PVV - VB tegenstelling met de SP nog slechts op de achtergrond tegenover PVV (17,1% van de contributie). De tweede dimensie blijft de links - rechts tegenstelling (SP versus VB), maar waarbij de VU een, zei het minder sterke, bijdrage levert (15,9% versus het VB). In tegenstelling tot de vorige analyses krijgen we als derde dimensie de tegenstelling Agalev - VB, waarbij de PVV op de achtergrond opduikt (14,4% van de contributie).

Wat betreft de wijken zien we voor het VB een meer dan gemiddelde score en vooruitgang in dezelfde wijken als bij de analyse 1985 - 1987, alleen is het niveau van het stemmenpercentage hoger. Daar waar dit in 1987 voor deze wijken schommelde tussen de 13,8 en de 20,2%, varieert dit in 1989 tussen de 23,3 en de 34%. Opvallend is tevens dat het VB in de wijk Luchtbal 25% van de stemmen binnenhaalt, nochtans een traditioneel SP bolwerk.

Bekijken we de typische PVV en SP wijken. De PVV verliest ten aanzien van 1987 en 1988 in haar typische wijken fors. Van een variatie van 26,5 tot 31% in 1987 gaat dit in 1989 slechts van 20,1 tot 23,5%, terwijl het VB aanzienlijk winst maakt in deze wijken. De klappen komen nog harder aan in de typische SP-wijken: Luchtbal (1987: 48,9%; 1989: 39,8%) - 9,1% ; Schoonbroek (1987: 39,3%; 1989: 31,8%) - 7,5% ; Kiel (9e) (1987: 38,1%; 1989: 28,5%) - 9,6% ; St.-Andries (4e) (1987: 34,8%; 1989: 26,2%) - 8,6% en Linkeroever (1987 : 31,2% ; 1989: 25,8%) - 5,4%. Ook hier kent het VB aanzienlijke winst. De 8e wijk, het Zuid, vormt een buitenbeentje in de analyse 87 - 89. In deze wijk haalt zowel het VB een aanzienlijke winst (+11%) en haalt Agalev zijn sterkste vooruitgang (+6,7%) en hoogste score in het distrikt (18,2%). De transformatie die deze wijk doormaakt, van

een achtergestelde wijk naar een aantrekkelijke buurt voor kapitaalkrachtige, kunstminnende jongeren, kan dit verklaren.

De tegenstelling Agalev-VB die tot uiting komt in de derde dimensie heeft betrekking op het feit dat beide partijen, op de 8e wijk (Zuid) na, hun sterkste vooruitgang boeken in verschillende wijken. Voor Agalev zijn dit naast het Zuid, de wijk rond het Stadhuis (1e), St-Jacobsmarkt-Paardenmarkt (2e), Zurenborg (7e) en Harmonie-Nachtegalenpark (10e), waar steeds om en bij de 5% vooruitgaan.

Naast de verdere vooruitgang in de wijken die we in de twee voorgaande analyses als gekenmerkt door de VB-uitslag hebben aangeduid, blijkt de tendens die zich bij de gemeenteraadsverkiezingen voordeed in de PVV-wijken zich te intensifiëren. Daarbovenop blijkt voor de Europese verkiezingen in vergelijking met 1987, de typische SP-bolwerken aangetast te worden. Tenslotte is het opvallend dat de vooruitgang van Agalev en VB - die zich beide in tegengestelde zin hadden uitgelaten over de gastarbeidersproblematiek - zich voornamelijk realiseert in verschillende wijken.

6. Besluit en verdere onderzoeksvorstellen

Uit voorgaand materiaal lijkt het ons aanvaardbaar als hypothese naar voren te schuiven, dat er een samenhang bestaat tussen de resultaten van het VB in een aantal wijken en de situatie van kansarmoede die deze wijken kenmerken. De in elk van de drie analyses naar voor komende wijken met een typische VB uitslag voldoen aan deze definitie.

Uit de analyse 1985-1987 voor Borgerhout en Hoboken (5) bleek dit eveneens op twee uitzonderingen na. Allereerst de 3e wijk te Borgerhout (extra-muros), waar slechts in beperkte mate van een kansarmoede situatie kan gesproken worden en vervolgens de 8e wijk te Hoboken, waar in deze optiek haast geen verklaring kan gevonden worden.

In elk geval denken we dat de resultaten van deze studie, aanleiding geven tot het in twijfel trekken van de hypothese, dat de opkomst van het Vlaams Blok uitsluitend te maken heeft met de factor "gastarbeiders". Zonder dit element te willen verwaarlozen lijkt het ons, dat andere factoren mede van invloed zijn.

Dat de aanwezigheid van gastarbeiders of meer bepaald Islamitische minderheden in bepaalde buurten en de problematiek van de kansarmoede ook nog slechts een partiële verklaringsgrond is, valt op te maken uit de evoluties die we vaststellen als we de verkiezingen 1987 gaan vergelijken met deze van 1988 en 1989. In de betere wijken, doorgaans wijken gekenmerkt door een PVV verkiezingsuitslag, blijkt het VB ook aan aanhang te winnen. Eveneens blijken de SP-wijken, waar een groot gedeelte van de sociale huisvesting zich bevindt niet immuun voor het VB.

Het mag dus duidelijk zijn, dat met het aanduiden van een aantal kenmerken van de wijken waar de verkiezingsuitslag gekenmerkt wordt door onder andere het VB - kenmerken die zich dan nog uitsluitend situeren op het gebied van de "kansarmoede" - geen volledig en bevredigend verklarend model naar voren is gebracht ter verklaring van het stemgedrag in deze wijken. Andere wijkkenmerken, zoals bijvoorbeeld beroepscategorisering, groenvoorzieningen, comfort straatvoorzieningen, percentage inwoners aangesloten bij een socio-culturele vereniging enz., zouden, indien voorhanden en geldig en betrouwbaar gemeten, een eventuele bijkomende verklaring kunnen vormen voor de opkomst van het Vlaams Blok.

Een afdoende verklaring zal slechts geboden kunnen worden na onderzoek op het individuele kiezersniveau. Naast socio-demografische en andere contextuele variabelen, al dan niet in verband met kansarmoede, zouden kenmerken van de individuele kiezer zowel wat betreft de traditioneel sociologische achtergrondskennmerken (geloof, sexe, leeftijd, onderwijsniveau enz.), als wat betreft hun (ver)houding tot "gastarbeiders" dienen opgenomen te worden. Een verdere uitbreiding naar een aantal sociaal-

psychologische en houdingsvariabelen, zoals aliënatie, eenzaamheid, racisme enz. ligt voor de hand. De opname en verwerking van bovenstaande variabelen in een verklarend multivariaat model zou dan een beter en genuanceerder beeld kunnen bieden van het kluwen van oorzaken die aan de basis liggen van de opkomst van het Vlaams Blok.

VOETNOTEN

- (1) Enige verwarring kan ontstaan in verband met het onderscheid tussen de "stad Antwerpen" en het "distrikt Antwerpen". Antwerpen, Groot-Antwerpen of de stad Antwerpen wordt gebruikt wanneer de gehele fusie-stad wordt bedoeld. Het distrikt Antwerpen slaat op het grondgebied van de binnenstad, met name het grondgebied van Antwerpen van vóór de fusie.
- (2) De exacte methodologische werkwijze, evenals een uitgebreide analyse van de bewegingen in het kiezerskorps voor de distrikten Antwerpen, Borgerhout en Hoboken tussen de parlementsverkiezingen 1985-1987, zie: M. Swyngedouw, *De keuze van de kiezer. Naar een verbetering van de schattingen van verschuivingen en partijvoorkeur bij opeenvolgende verkiezingen en peilingen*, dissertatie, S.O.I., Leuven, 1989, p. 223-284.
- (3) De 'meer dan verwachte vooruitgang' wordt gedefinieerd in termen van chi-kwadraat afstand ten aanzien van de verwachte waarde onder onafhankelijkheid. Deze definitie hangt samen met de gebruikte correspondentie-analyse-techniek.
- (4) Een uitgebreide bespreking van de correspondentie-analyse-techniek kan gevonden worden in Swyngedouw, M., 1989, p. 224-234.
- (5) Zie M. Swyngedouw, *o.c.*, 1989.

BIBLIOGRAFIE

- GREENACRE, M.J. (1984), *The theory and applications of correspondence analysis*, Academic Press, London, 364 p.
- GREENACRE, M.J. (1985), *Correspondence analysis, program SIMCA (version 1.0)*, University of Pretoria, 36 p.
- GREENACRE, M.J., HASTIE, E. (1987), The geometric interpretation of correspondence analysis, in *The Journal of the American Statistical Association*, vol.82, no.398, p. 437-447
- MARYNISSSEN, R., POPPE, E., VAN HOVE, E. (1987), *Kansarmoede in de grootstad Antwerpen, Deel 1, De kwaliteit van het wonen*, Koning Boudewijnstichting - UIA, Antwerpen, 93 p.
- MARYNISSSEN, R., POPPE, E., JACOBS, T., VAN HOVE, E. (1988), *Kansarmoede in de grootstad Antwerpen, Deel 2, De bewoners*, Koning Boudewijnstichting - UIA, 153 p.
- MATTHIJS, K., DAEMEN, L. (1985), Correspondentie-analyse als methode voor het analyseren van de structuur van contingentietabellen, in *Kwantitatieve Methoden*, 17, p.5 - 37.
- SWYNGEDOUW, M. (1989), *De keuze van de kiezer, Naar een verbetering van de schattingen van verschuivingen en partijvoorkeur bij opeenvolgende verkiezingen en peilingen*, dissertatie, Leuven-Rotterdam, SOI/BMG, 333 p.
- VERMEIR, E. (1986), *Immigranten in de grootstad Antwerpen, aanknopingspunten voor opbouwwerk*, Riso-Antwerpen, 86 p.
- VAN DER HEYDEN P. (1982), Een analyse van verkiezingsuitslagen met behulp van correspondentieanalyse, in *Kwantitatieve Methoden*, 8, p. 19-34.

